

Tone Obadič
New York

C. S. LEWIS – APOLOGET DOMIŠLJIJE

Članek poskuša odgovoriti na vprašanja o avtorju *Zgodb iz Narnije* in ugotoviti, kakšne zgodbe so to. Vprašanje, kako in zakaj je Clive Staples Lewis, ki je bil univerzitetni dostojanstvenik v Oxfordu, učenjak srednjeveške literature in eden najbolj vplivnih religiozних pisateljev svojega časa, pisal zgodbe za otroke, predstavlja enega najbolj zanimivih aspektov njegovega življenja. Glede dileme, kaj *Zgodbe iz Narnije* so – fantastična literatura ali krščanska alegorija – trdimo, da so čista literatura in ne le preprosto sredstvo za izražanje avtorjevih moralnih in verskih mnenj.

The article tries to answer the questions related to the author of *The Chronicles of Narnia* and the stories as such (What kind of stories they really are?). First, it tries to answer the question how and why did Clive Staples Lewis, who was an Oxford don and scholar of medieval literature and one of the most influential religious writers of his day, turn to writing stories for children, representing one of the most intriguing aspects of his life. With regard to the dilemma what *The Chronicles of Narnia* are – whether they are fantasy literature or Christian allegory – we claim that they are first and foremost wonderful stories, pure literature, and not simple vehicles to express author's moral or religious views.

Pred časom sem se med stikanjem po eni izmed newyorških knjigarn na oddelku z religiozno literaturo presenečen ustavil pred dolgimi policami knjig enega samega avtorja. S platnic pretežno krščansko apologetskih del sem razbral, da je njihov pisec Clive Staples Lewis (1898–1963), profesor srednjeveške in renesančne literature na Oxfordu in Cambridgu, ki je poleg strokovnih knjig spisal še nekaj znanstvenofantastičnih del in v času druge svetovne vojne doživel izjemno popularnost z radijskimi verskimi govori na BBC-ju. Mnogi izmed njih so kasneje izšli tudi v knjižnih izdajah. Kristjani in njihovi polemični skeptični sogovorniki v angleškem jezikovnem prostoru poznajo Lewisa predvsem kot krščanskega apologeta, medtem ko milijoni drugih bralcev po svetu povezujejo C. S. Lewisa predvsem z *Zgodbami iz Narnije*, klasičnim delom otroške fantastične literature.

1. Od apologeta do pisca otroške fantazije

Lewisovi biografi namenjajo precej prostora nenadnemu obratu v njegovem življenju in delu, ko se je iz uglednega oxfordskega profesorja, v širši javnosti

znanega kot bojevnika za krščanske ideje, za nekaj let prelevil v pisatelja otroških fantazijskih zgodb. O tej temi je bilo že veliko napisano, vendar je po mnenju večine sodobnih raziskovalcev C. S. Lewisa, večji del argumentov zašel v slepo ulico. Pri tem imajo v mislih zlasti tiste, ki vidijo glavni in edini vzrok za Lewisov prehod iz območja apologetike v svet otroške literature, v – za prepričljivega in spoštovanega apologeta – ponižujoči debati z Wittgensteinovo učenko Elizabeth Anscombe, ki jo je imel v Oxfordskem sokratskem klubu februarja 1948. Takrat je Anscombova, mlada in relativno nepoznana filozofinja, pred izbranim avditorijem prepričljivo ovrgla Lewisovo tezo iz njegove najnovejše knjige *Čudeži*. V njej med drugim trdi, da je naturalizem – prepričanje, da realno obstaja samo fizična stvarnost – iracionalen in samemu sebi nasprotujoč. Anscombova je Lewisu ugovarjala, da je v svojem dokazovanju nedosledno uporabljal nekatere filozofske pojme, kar ji je slednji tudi priznal. Po tem naj bi se razočaran in ponižan iz 'odrasle' razumske apologetike preusmeril v nerazumski fideizem, ki naj bi ga najlažje izrazil v otroških zgodbah. Takrat, ko je resnični svet postal za Lewisa pretežak, da bi se z njim spoprijel, naj bi petdesetletni profesor iz Oxforda pobegnil v Narnijo. Nekateri so takšno razmišljanje tudi slikovito podprli s teorijo, da naj bi bila Zelena čarovnica v *Srebrnem stolu*, ki je otroke skušala prepričati, da Narnija v resnici ne obstaja, nihče drug kot Elizabeth Anscomb.

Drugi 'lewisologi' imajo zgornjo tezo za mit, legendo in popolni nesmisel. Njihova primerjava *Zgodb iz Narnije* z drugimi Lewisovimi deli kaže, da je Lewis kot avtor Narnije in Lewis kot krščanski apologet ena in ista oseba. Naj za ilustracijo navedemo odlomek iz prve narnijske zgodbe *Lev, čarovnica in omara*, v katerem starejša izmed štirih protagonistov, Peter in Suzana, z ostarelim profesorjem tehtata verodostojnost trditev mlajše sestre Lucije, da se skozi staro omaro da priti v drugi, čarobni svet in da je ona tam že bila. Profesor jima razen logičnega sklepanja ne da nobene druge razlage:

»Logika!« je pol pri sebi vzkliknil profesor. »Zakaj vendar v šoli ne poučujejo logičnega mišljenja? Samo tri možnosti obstajajo. Vajina sestra bodisi laže ali je blazna ali pa govori resnico. Oba vesta, da ne laže in očitno tudi blazna ni. Zato moramo zaenkrat, dokler se ne pojavijo novi dokazi, predpostaviti, da govori resnico.«

Drži sicer, da po *Čudežih* Lewis ni več objavil nobene apologetske knjige, je pa v letih po razvpiti debati v Oxfordskem sokratskem klubu napisal še mnogo pomembnih apologetskih esejev.

Zanimanje za pravljice in zgodbe za otroke je Lewisa spremljalo vse življenje. Že kmalu po tem, ko se je naučil brati in pisati, je z velikim navdušenjem ubesedil in ilustriral svoje prve zgodbe. V kratki avtobiografiji *Surprised by joy* pravi:

»Bile so poskus združitve dveh mojih največjih literarnih užitek – 'oblečenih živali' in 'vitezov v oklepih'.«

Nadalje vemo, da je pri devetinštiridesetih letih dejal, da je nekoč poskusil napisati pravljico, »ki pa je bila po soglasni sodbi prijateljev tako slaba, da sem jo uničil.« Morda najbolj eksplicitno napoved *Zgodb iz Narnije* najdemo v Lewisovem pismu bratu Warnieju iz časa druge svetovne vojne. V tistem času je Lewis nudil gostoljubje več otrokom iz Londona, ki so jih britanske oblasti v strahu pred nemškim bombardiranjem evakuirale na podeželje. V pismu je napisal:

»Sodobni otroci so neblogljena bitja. Nепrestano prihajajo k meni in me sprašujejo 'Kaj bomo pa zdaj delali?' Jim rečeš naj igrajo tenis, si zašijejo nogavice ali naj pišejo domov. In ko to naredijo, spet pridejo in ponovno vprašajo. To so le sence našega otroštva!«

Lewis je bil prepričan, da je odgovor na njihovo neustvarjalnost in neblogljenost v pomanjkanju 'naravne hrane', ki jo vsebujejo pravljice in otroške pesmi. Kronično pomanjkanje domišljije je Lewis zaznaval tudi med svojimi študenti, zato bi *Zgodbe iz Narnije* najverjetneje nastale prej ali slej, z Lewisovo polemiko z Anscombovo ali brez nje.

2. *Zgodbe iz Narnije* – fantazijska literatura ali krščanska alegorija

Zgodbe iz Narnije je skupni naslov sedmim, med seboj bolj ali manj povezanim zgodbam. Lewis je sicer najprej začel pisati zgodbo o stvarjenju čarobne dežele Narnije, ki je v končni podobi dobila naslov *Čarovnikov nečak*, vendar mu pisanje ni šlo najbolje od rok, zato jo je pustil ob strani in jo dejansko končal med zadnjimi. Prva zgodba z naslovom *Lev, čarovnica in omara* je izšla l. 1950. Sledile so *Princ Kaspijan* (1951), *Potovanje jutranje zarje* (1952), *Srebrni stol* (1953), *Konj in njegov deček* (1954), že omenjeni *Čarovnikov nečak* (1955) in *Poslednji boj* (1956).

V zgodbah so združeni motivi iz klasične grške, rimske, germanske in skandinavske mitologije, britanske folklore in srednjeveških pripovedk, ne manjka pa tudi bibličnih, zlasti evangeljskih motivov. Nenazadnje je v *Zgodbah iz Narnije* mogoče zaznati tudi vplive starejših avtorjev, ki so pisali za otroke. Govoreče bobe najdemo pri Kenneth Grahame in Beatrix Potter. Pod idejo o čarobnem svetu na drugi strani vrat bi se morda lahko podpisal Lewis Carroll. Avtor tudi ni nikoli tajil, da je ima osrednja zamisel narnijskih zgodb – skupina otrok, ki daleč stran od staršev v neznani deželi doživlja pustolovščine – svoj izvor v *The story of the Amulet* pisateljice Edith Nesbit.

Lewis gotovo ni pričakoval, da si bo z *Zgodbami iz Narnije* bolj kot s katekrokoli knjigo, ki jo je v življenju napisal, pridobil toliko prijateljev, a tudi ostrih kritikov. Z izmišljenimi zgodbami je želel pri mladih bralcih in bralcih, ki so mladi po srcu, spodbuditi domišljijo in jih spomniti, da poleg materialnega sveta obstaja tudi duhovni svet. *Zgodbe* so šle na obeh straneh Atlantika izredno dobro v prodajo, obenem pa se je na Lewisa vsul plaz kritik, večinoma iz akademskih krogov. Kolegi so mu že prej svetovali, naj se brez teološke izobrazbe nikar ne spušča v apologetiko in naj se raje ukvarja s tistim, kar najbolje zna, to je z raziskovanjem in poučevanjem literature. Temu se je nato pridružila še kritika, da na račun pisanja otroških fantazijskih zgodb zanemarija akademsko delo, kar pa je bilo daleč od resnice, saj je medtem, ko so izhajale *Zgodbe iz Narnije*, Lewis izdal temeljito in obsežno študijo z naslovom *English Literature in the Sixteenth Century, Excluding Drama* (1954), ki je postala klasično delo s tega področja.

Zgodbe iz Narnije so dejansko spremenile Lewisovo vsakdanje življenje. Iz ZDA in Združenega kraljestva so prihajala številna pisma bralcev in Lewis je čutil osebno dolžnost, da je nanje odgovarjal. Običajno je korespondenci z bralci Narnije namenil kar dve do tri ure dnevno.

Medtem ko so v nekaterih krščanskih krogih sprejeli *Zgodbe iz Narnije* kar kot katehetski pripomoček, so jih sekularni kritiki označili za neokusne in slaboumne. Milijoni bralcev različnih prepričanj vseh starosti pa dokazujejo, da gre za vrhunsko literaturo, ki se jo da brati tudi brez verskega podtona in že več kot pol stoletja navdušuje z značajskimi opisi junakov, barvitim slikanjem pravljične dežele ali z napeto pripovedjo, v kateri ne manjka niti komičnih situacij. Mednje spadam tudi sam, saj so tudi moji spomini na prvo branje *Zgodb iz Narnije* povezani predvsem z vonjem po naftalinu, ki ga oddajajo kožuhovinasti plašči v stari omari, skozi katero vstopiš v Narnijo, in ne tajim, da mi je omamna sladkost turškega medu, s katerim je Ledena čarovnica premamila Edmunda, dolgo cedila sline. Da naj bi bil Aslan alegorija za Jezusa, sem izvedel ali pa prebrali precej kasneje.

In prav verski oz. krščanski podton je za mnoge ključni problem v zvezi v *Zgodbami iz Narnije*. Vprašanje, ki se zastavlja, je sledeče: Ali so prepoznavni krščanski motivi v zgodbah le odraz Lewisovega prepričanja, »da smo lahko gotovi, da vsebine, ki se nas globoko ne tičejo, ne bodo zanimale niti naših bralcev, ne glede na njihovo starost«, ali pa jih je avtor vključil v fantazijske zgodbe s povsem določenim namenom. Povedano drugače: je Lewis s tem, ko je v zgodbe vnesel biblične elemente, uporabil in s tem tudi zlorabil Narnijo za misijonske cilje?

3. Lewisov odgovor

Lewis je zelo redko govoril o motivih in okoliščinah nastajanja *Zgodb iz Narnije*. Kljub temu med njegovimi krajšimi spisi najdemo nekaj zanimivih in jasnih misli, ki dokaj natančno odgovarjajo na zastavljeno vprašanje:

Zdi se, da nekateri ljudje mislijo, da sem se najprej začel spraševati, kako naj tudi otrokom nekaj spregovorim o krščanstvu, potem sem za orodje izbral pravljico, nato se malo poučil o psihologiji otroka in se odločil, kateri starostni stopnji bo namenjeno moje pisanje. Nazadnje naj bi sestavil še spisek temeljnih krščanskih resnic in jih z 'alegorijami' prikoval v zgodbo. Vse to je čista neumnost. Tako ne bi mogel pisati. Vse se je začelo s podobami: favn z dežnikom, kraljica na saneh, veličasten lev. Sprva ni bilo v njih nič krščanskega. Ta element se je prikradel sam od sebe.

Prošnji založnika, naj na kratko opiše, kako je prišlo do nastanka *Zgodb iz Narnije*, pa je ustregel z besedami:

Vseh mojih sedem knjig o Narniji in tri znanstvenofantastična dela so se začela s podobami v moji glavi. Najprej ni bilo zgodb, le podobe. Lev se začena s podobo favna, ki v zasneženem gozdu nosi dežnik in zavoje v rjavem papirju. Ta podoba se mi je vtisnila v spomin, ko sem imel približno šestnajst let. Potem sem si nekega dne, ko sem jih imel okrog štirideset, rekel: 'Poskusi o tem napisati zgodbo.'

Sprva nisem imel nobene ideje, kako naj bi zgodba tekla. Potem je vanjo nenadoma vstopil Aslan. Mislim, da sem v tistem času večkrat sanjal o levih. Razen tega ne morem reči nič drugega o tem, od kod in zakaj lev. Toda, ko se je enkrat pojavil, je zgodba dobila rdečo nit.

Otrokom namenjena literatura od avtorja zahteva, da si postavi določene meje. Kot moralist in pedagog si je Lewis pri pisanju *Zgodb iz Narnije* zastavil štiri osnovna načela: a) besedišče mora biti enostavno in razumljivo, b) v zgodbah ne sme biti erotične ljubezni, c) izogibati se mora reflektivnim in analitičnim odlom-

kom, č) poglavja naj bodo približno enako dolga oz. kratka, da bodo primerna za glasno branje. Morda so Lewisu prav te omejitve pomagale, da se je lahko bolje osredotočil na bistveno – na zgodbo in svojo lastno izkušnjo, saj sta v Narniji na neponovljiv način združena avtorjevo osebno prepričanje in njegova izredna domišljajska sposobnost.

Čeprav so bile *Zgodbe iz Narnije* v prvi vrsti namenjene otrokom, lahko v njih odkrijemo tudi precej povsem filozofskih dilem. Naj naštejemo le nekatere: Kako lahko ločimo resnico od iluzije? Ali obstajajo objektivne moralne norme, ki bi bile obvezne za vse? Zakaj se moramo ravnati po moralnih načelih? So res nekatere stvari nerazložljive in jih moramo sprejeti skupaj z vero? So vse vere resnične? Kaj je čas in ali lahko v različnih svetovih čas različno teče?

Z omenjanjem filozofskih tem, ki jih lahko zaznamo v *Zgodbah iz Narnije*, nikakor ne mislimo, da imajo kritiki, ki so skeptični predvsem do Lewisovega življenjskega nazora in ne toliko do njegove literature, prav, ko trdijo, da je Narnija zgolj izrazno sredstvo, s katerim nam Lewis ponuja svoje moralno ali versko prepričanje. Težko si namreč predstavljamo, da bi se Lewis, zaljubljen kot je bil v literaturo, tako spozabil, da bi ji odvzel neulovljivo svobodo in jo uporabil zgolj kot sredstvo za doseg nekaterih drugih ciljev:

Zavračam vsak pristop, ki se začenja z vprašanjem 'kaj ugaja sodobnemu otroku?'. Lahko bi me vprašali: 'Ali z enako mero zavračaš tudi izhodišče, 'kaj potrebuje današnji otrok?'. Z drugimi besedami: 'Ali odklanjaš tudi moralni ali didaktični pristop?' Mislim, da bi bil moj odgovor pritrdilen. Pa ne zato, ker ne bi maral zgodb z moralnim sporočilom. Tudi ne mislim, da se morala sama po sebi otrokom upira. Prepričan sem, da vprašanje: 'Kaj sodobni otrok potrebuje?' ne more roditi dobre moralne zgodbe. Če si zastavimo takšno vprašanje, si verjetno domišljamo, da poznamo tudi odgovor. Koristneje bi se bilo vprašati 'Kakšno moralo potrebujem jaz?' A najbolje je, da si takšnih vprašanj sploh ne zastavljamo. Naj podobe same izražajo njihovo lastno moralo.«

V soglasju z zgornjim citatom je bila tudi Lewisova zadnja velika polemika, ki ni imela prav nič opraviti s krščanstvom. Šlo je za boj proti 'literarnemu puritanstvu', ki je hotelo bralni užitek spremeniti v oblikovanje določenega pogleda na svet. Lewis je odločno polemiziral s tistimi ozko mislečimi literarnimi kritiki, ki so bralcem svetovali, kaj naj berejo in zakaj naj bi bilo to zanje dobro, hkrati pa so zahtevali prepoved določenih avtorjev. V tem sporu se je Lewis kot ljubosumni branilec bralčeve svobode pokazal izredno naprednega.

George Orwell je nekoč napisal, da literatura ne potrebuje zaveznikov, ker se brani sama. Kvalitetna preživi stoletja, muhe enodnevnice pa hitro tonejo v pozabo. Kam spadajo *Zgodbe iz Narnije*, je jasno že od njihovih prvih izdaj, čeprav celo sam avtor o njihovi vrednosti ni imel povsem jasne predstave, zato je previdno zapisal:

»Ne glede na to, ali bo javnost zavrgla ali sprejela moje delo, sem trdno prepričan, da knjigo, ki je vredna branja samo v otroštvu, ni vredno prebrati niti takrat.«

Literatura

Gregory Bassham and Jerry L. Walls (edited by), 2005: *The Chronicles of Narnia and philosophy. The Lion, the witch and the worldview*. Chicago: Open Court.

David Holbrok, 1991: *The Skeleton in the wardrobe. C. S. Lewis's fantasies. A Phenomenological study*. Lewisburg: Bucknell University Press.

Alan Jacobs, 2005: *The Narnian. The life and imagination of C. S. Lewis*. San Francisco: Harper Collins.

John Lawlor, 1998: *C. S. Lewis. Memories and reflections*. Dallas: Spence Publishing Group.

C. S. Lewis, 1996: *The essential C. S. Lewis*. (Edited by Lyle W. Dorsett). New York: A Touchstone Book.

C. S. Lewis, 1966: *Of other worlds. Essays and stories*. (Edited by Walter Hooper). London: Geoffrey Bles.

C. S. Lewis, 1955: *Surprised by joy. The shape of my early life*. New York: A Harvest Book.

Gene Veith, 2005: *The Soul of The Lion, the witch and the wardrobe*. Colorado Sprins: Victor.